

Шлемко Ольга Дмитрівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри режисури Національної
академії керівних кадрів культури і мистецтв,
заслужена артистка України
e-mail: volodymyr_or@mail.ru

ДОБРОЧИННІСТЬ МАРІЇ ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ В КОНТЕКСТІ ДОБРОЧИННОСТІ НАЦІЇ

У статті висвітлюється добродійна діяльність геніальної української артистки Марії Заньковецької, пов'язана насамперед з її національно-громадянською позицією, відмовою від праці на російській імператорській сцені на користь служіння українській сцені, безкорисливою допомогою деяким українським театрам та молодим акторам. Розглядається також питання сучасного добродійництва в Україні, наголошується на необхідності формування добродійної нації.

Ключові слова: добродійність, благодійність, меценатство, театр, українська артистка, добродійна нація.

***Шлемко Ольга Дмитриевна,** кандидат искусствоведения, доцент, профессор кафедры режиссуры Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств, заслуженная артистка Украины*

Добродетельность Марии Заньковецкой в контексте добродетельности нации

В статье освещается добродетельность гениальной украинской артистки Марии Заньковецкой, связанная, прежде всего, с ее национально-гражданской позицией, отказом от работы на российской императорской сцене на благо служения украинской сцене, бескорыстной помощью некоторым украинским театрам и молодым актерам. Рассматривается также вопрос современной добродетельности в Украине, акцентируется внимание на необходимости формирования добродетельной нации.

Ключевые слова: добродетельность, благотворительность, меценатство, театр, украинская артистка, добродетельная нация.

***Shlemko Olha,** Ph.D. in Arts, Associate Professor, Professor of the Department of the art direction at the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Honored Artist of Ukraine*

The charity of Mariya Zan'kovetska in the context of the charity of the nation

The article enlightens the charity of an amazing artist Mariya Zan'kovetska, connected first of all with her national-civil position, rejection of labor on Russian imperial stage in favor of serving Ukrainian stage, selfless help to some Ukrainian theatres and young actors. The question of modern benefaction in Ukraine is also considered, the need to develop charitable nation is emphasized.

Key words: charity, welfare, philanthropy, theatre, Ukrainian artist, charitable nation.

У зв'язку із відзначенням у 2014 році ювілейної дати – 160-річчя від дня народження Марії Заньковецької, виникає нагальна потреба по-новому оцінити

постать геніальної української артистки. Важливо продовжувати дослідження не лише акторської творчості М. Заньковецької, а й показати її як людину, громадсько-культурну діячку, яка безмежно любила свою уярмлену Україну, допомагала всім, хто потребував її допомоги. Власне, йдеться про добродійну діяльність Марії Костянтинівни, що ніколи окремо не розглядалась. Деякі сторони добродійної діяльності геніальної артистки знаходимо у спогадах П. Саксаганського, С. Тобілевич, Б. Романицького, І. Рубчака, І. Козловського, Є. Хуторної, в публікаціях Н. Богомолець-Лазурської, Л. Старицької-Черняхівської, С. Петлюри, Г. Хоткевича, П. Руліна, С. Дуриліна, колективній праці Музею М. Заньковецької тощо. У 1994 р. Р. Пилипчук, підводячи підсумки щодо вивчення життя і творчості М. Заньковецької та визначаючи перспективи, зазначив: "Час для написання наукової біографії Заньковецької ще не настав. Аби така біографія могла вийти, необхідно провести величезну роботу" [12, 5]. З того часу минуло десять років, однак величезна робота ще попереду.

Історію та сучасний стан благодійності й добродійництва (у царині культури та мистецтва – меценатства) в Україні досліджували, зокрема, О. Гриценко, О. Донік, О. Єсіна (О. Стрельнікова), Д. Клець, О. Ковтун, Н. Колосова, Х. Коновеичук, О. Кочнова, Т. Курінна, І. Максимова, С. Матяж, М. Слабошпицький, І. Суровцева, І. Толмачова, Л. Хобта. Аналіз численних публікацій свідчить про те, що глобальну проблему формування добродійної нації ми порушуємо вперше. Сподіваємось, це стане добрим зачином для подальшого наукового осмислення феномену добродійної нації, втілення його в концептуальних та програмних документах, пов'язаних зі стратегією розвитку України. На відміну від інших публікацій, у нашому дослідженні акцент зроблено не на меценатстві благодійних організацій, за якими нерідко стоїть кланово-олігархічний капітал, а на немайновому меценатстві громадян.

Отже, завданням даного дослідження є не лише з'ясування особливостей добродійної діяльності М. Заньковецької, а й побудова містка між добродійністю геніальної артистки і добродійністю української нації. Актуальність дослідження викликана сучасним станом України, що опинилась перед низкою глобальних викликів, пов'язаних з вибором цивілізаційного розвитку, порушенням територіальної цілісності, соціально-економічною кризою, поляризацією суспільних настроїв, ментальним розламом суспільства. Це вимагає вжиття заходів щодо консолідації суспільства та формування конкурентоздатної добродійної нації.

М. Заньковецька – меценат Гуцульського театру. Серед найбільш відомих українських меценатів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – багаті підприємці та землевласники Алчевські, Симиренки, Тарновські, Терещенки, Ханенки, Харитоненки, Є. Чикаленко, які матеріально допомагали окремим митцям, сприяли збереженню та примноженню національної культурної спадщини. Водночас благодійництво українських митців було явищем винятковим, оскільки вони самі перебували нерідко на межі виживання. Певна річ, що Марія Заньковецька не могла зрівнятися за статками з дружинами меценатів-мільйонерів, як, наприклад, Варварою Ханенко чи Христиною Алчевською, які спільно зі своїми чоловіками чимало зробили для культурно-освітнього розвитку українців. Саме тому засобами добродійності М. Заньковецької були не лише грошові кошти, а й чимало інших не менш дієвих засобів, про які йтиметься далі.

Насамперед з'ясуємо деякі факти, пов'язані з безкорисливою фінансовою та моральною допомогою М. Заньковецької в організації гастролей до Російської імперії Гуцульського театру, створеного у 1910 р. відомим письменником Г. Хоткевичем. Для здійснення гастрольної поїздки театру були потрібні немалі кошти. "І от коли всі наші "патріоти", – згадує Г. Хоткевич, – до яких я звертався, стали на лихварських позиціях – а скільки мені? – Марія Костянтинівна побачила, що тут не ходить о зиск і відізвалася як тільки можна найщиріше, віддавши все, що в неї було. Я не знаю слів, якими описують такі рухи людської душі, й знов кажу – низько хилю чоло й коліна перед Марією Костянтинівною Заньковецькою. І коли наша суспільність знала Марію Костянтинівну як велику артистку, то нехай знають, що у цієї великої артистки була й велика душа, що йшла назустріч рідній справі, якою б малою та справа не була і яким би безнадійним не був поворот вложений туди коштів" [18, 570].

Щоб добути гроші для Гуцульського театру, М. Заньковецька 6 жовтня 1913 р. доручає Г. Хоткевичу закласти у державному банку її коштовності: 1) ланцюжок змії з медальйоном; 2) медальйон з рубіном; 3) емальований годинник з діамантом та ланцюжком; 4) браслет з перлами; 5) браслет з олександритом; 6) браслет готичний; 7) браслет цілком діамантовий; 8) брошка з сапфірами; 9) брошка з перлами; 10) брошка діамантова; 11) брошка з хризолітом та діамантом; 12) жетон діамантовий [5]. Власне, жетон діамантовий, очевидно, є тією самою брошкою-жетоном з діамантовими цифрами XXV у золотому лавровому вінку [1, 46], яку Л. Старицька-Черняхівська подарувала М. Заньковецькій під час відзначення 25-річчя її сценічної діяльності. Водночас київські шанувальники творчості геніальної артистки подарували їй "золоте намисто у вигляді змії (як символ мудрості), що тримала медальйон, оздоблений рубінами і брильєнтами" [1, 46], що, ймовірно, значиться у наведеному списку коштовностей під № 1. Отже, кожна річ із закладених коштовностей була подарована М. Заньковецькій за її жертвну працю на українській сцені, а тому мала для неї не так матеріальне, як духовне, символічне значення. Зрештою, сама М. Заньковецька на віки стала нерукотворною коштовною короною українського театру.

Група акторів Гуцульського театру та майстрів народних промислів, перевезених Г. Хоткевичем з Гуцульщини до Харкова, підготувала концертну програму "Гуцульський вечір" і з великим успіхом виступала перед харків'янами. Наприкінці березня 1914 р. Г. Хоткевич виїхав разом з гуцулами в гастрольну подорож до Москви. Вибагливий московський глядач захоплено сприйняв виступи гуцулів. "Фурор – надзвичайний" [17, 106], – писав про ці виступи Г. Хоткевич. У липні того ж року гуцули здійснили гастрольну подорож з концертною програмою до Одеси, де їх застала Перша світова війна.

Гастролі концертної групи Гуцульського театру до Москви та інших міст Російської імперії стали набутокм історії українського театру. Однак важливо усвідомити, що цієї важливої сторінки в історії національного театру могло б і не бути, якщо б не безкорислива допомога М. Заньковецької.

У праці "Марія Заньковецька. Легенда української сцени", підготовленій Музеєм Марії Заньковецької і виданій у 1998 р., помилково стверджується, зокрема, що Гнат Хоткевич звернувся до банку "за заставою" [11, 42] – насправді ж

він звернувся не "за заставою", а за позичкою. Далі у згаданій праці зазначається: "Але доля розпорядилася так, що почалася світова війна, і Хоткевич не одержав грошей, а артистка втратила свої коштовності" [11, 42]. Таке твердження теж не відповідає дійсності. Так, у листі до М. Заньковецької, відправленому очевидно з Москви, Г. Хоткевич повідомляє, що під заставу коштовностей отримав в державному банку на вигідних умовах позичку в сумі 750 руб. При цьому письменник наголошує, що банк надійний і кошти надано під "всього 6 %, а не 24 % як у звичайних ломбардах. Та й строк довгий – аж рік" [7]. В іншому листі до М. Заньковецької Г. Хоткевич зазначає: "Гроші, які Ви мені позичили, пішли на гуцульську справу, яку знищила війна цілком, залишивши мене в буквальному сенсі слова без сорочки. Вернути Вам тих 700 р. не міг [...] Але довг зостається довгом – і от тільки тепер я можу його Вам вернути. Я не знаю коли Ви викупили свої річі, отже не знаю скільки я мушу заплатити процентів; тому прошу сказати подательці цього листа суму, яку Ви виплатили в банк" [8]. Отже, маємо документальне підтвердження того, що Г. Хоткевич отримав під заставу коштовностей позичку. З листа також випливає, що викупляти закладені коштовності довелося самій М. Заньковецькій або за її дорученням комусь іншому до завершення річного строку. Очевидно, що співробітники Музею Марії Заньковецької, які підготували згадану працю, не відали про існування цих листів, тому й допустилися прикрих помилок. Проте документального підтвердження щодо повернення Г. Хоткевичем згаданих коштів М. Заньковецькій ми не маємо. Можемо лише припустити, що письменник свій борг все ж таки повернув.

Коштовності М. Заньковецької для української справи. Очевидно, що найціннішою коштовною річчю для М. Заньковецької був подарунок батька українського театру М. Кропивницького, який символічно заручив артистку з українською сценою. Подруга і біограф артистки Н. Богомолець-Лазурська описала це заручення: "На одній з останніх репетицій п'єси "Невольник" він (Кропивницький) розчулився, заплакав, зняв бірюзовий перстень і зі словами заручаю тебе, Марусю, зі сценою, тепер мені є для кого писати драми, надів його на палець М[арії] К[остянтинівні]" [11, 56].

Виявилось, що коштовності М. Заньковецької не раз ставали своєю "палицею-виручалкою". Артистка неодноразово закладала їх у ломбард, "коли не вистачало грошей, щоб розрахуватись з трупою!" [1, 50], що було ризикованим вчинком. "Я витрачаю своє останнє на театр, – якось призналася вона, – але не шкодую. Може, хоч одній людині це допоможе прокласти шлях в мистецтві" [1, 50]. У 1916 р. М. Заньковецька заклала свої коштовності в одному з одеських банків, з метою забезпечення діяльності трупи Товариства українських артистів за участю М. Заньковецької та П. Саксаганського. Про квитанції на закладені коштовності йдеться у листі М. Заньковецької до Н. Богомолець-Лазурської від 11.10.1917 р., в якому артистка просить свою подругу сплатити в банку суму нарахованих процентів, яку за першої нагоди їй буде повернено.

Водночас М. Заньковецька не поспішала брати гроші у своїх заможних шанувальників. Так, у Москві один заможний українець, "захоплений талантом Марії Костянтинівни, давав великі гроші на організацію такого театру-школи

імені Заньковецької, де б вона сама була головним керівником. Проте делікатна Марія Костянтинівна не наважилась використати чужі гроші навіть для своєї улюбленої справи" [1, 50].

Загалом добродіяння було притаманне корифеям українського театру, які свої статки вкладали у розвиток українського театру. Благодійністю відзначалися й українські трупи, в яких працювала М. Заньковецька. Під час триумфальних тримісячних гастролей трупи М. Кропивницького в Петербурзі, розпочатих у листопаді 1886 р., де М. Заньковецька вразила столичного глядача своїм самобутнім мистецтвом, "українську трупу навперейми запрошували до участі у благодійних виставах і концертах різні організації аж до російського товариства Червоного Хреста, очолюваного великою княгинею" [16, 207].

У 1893 р. трупа М. Садовського, отримавши за сприяння М. Заньковецької дозвіл на десять вистав, передала на благодійні справи збір з першої вистави, а після десятої – дала ще одну виставу "на користь благодійного товариства допомоги незаможним студентам. За це трупа дістала можливість зіграти ще п'ять вистав" [16, 235]. А хіба не благодійністю займався перший український стаціонарний професіональний театр під керівництвом М. Садовського (організований у 1907 р. за безпосередньої допомоги М. Заньковецької), встановивши доволі низькі розцінки "місць: від 10 копійок до 1 карбованця на вечірні вистави і від 5 до 50 копійок на денні" [2, 124], що давало можливість залучити до театру широкі версти українського населення.

Відмова М. Заньковецької від праці на російській імператорській сцені як вияв відданості національній справі. Основною умовою благодійної діяльності є відсутність вигоди. Однак як кваліфікувати вчинок М. Заньковецької, пов'язаний з втраченою вигодою – відмовою від пропозицій щодо переходу на імператорську сцену, де їй пропонували 24 тисячі рублів на рік та пенсійне забезпечення. М. Заньковецька могла стати обличчям російського театру, примадонною імператорської сцени. З цього приводу вона зазначала: "Я не зрадила тоді своєї рідної національної справи, хоч могла продати її дорого і вигідно для себе" [1, 54]. Дійсно, висловлюючись юридичною мовою, втрачена вигода артистки у зв'язку з її відмовою від переходу на імператорську сцену дорівнювала розмірові міністерської платні, яку б вона отримувала протягом свого сценічного життя. До того ж артистка могла б зберегти своє здоров'я, яке втрачала у виснажливих гастрольних поїздках та виступах на провінційних сценах. Так, у селах іноді доводилось виступати в холодних клунях та сараях.

Л. Старицька-Черняхівська, порівнюючи М. Заньковецьку, зокрема, з такими талановитими зірками європейської сцени, як Сара Бернар, Елеонора Дузе, блискучими артистками російської сцени – Поліною Стрепетовою, Гликерією Федотовою, Марією Єрмоловою, стверджувала, що українська артистка "випереджає всіх силою свого темпераменту" [15, 12]. Водночас вона зазначала: "Коли Москва святкувала ювілей Федотової, їй піднесено купчу на будинок у Москві. Ой, ні! Українська інтелігенція це здебільшого пролетарії, і на такі пишні дарунки нам не спромоглись. Коли б М[арія] К[остянтинівна] була хоч російською артисткою, вона мала б далеко більше діамантів, перлів, самоцвітного каміння. Пишніше, може б, відбувся і її ювілей..." [15, 13].

За життя М. Заньковецької вчинок, пов'язаний з відмовою перейти на російську сцену, не був належним чином оцінений її співвітчизниками. Більше того, коли у 1909 р. вона змушена була покинути перший український стаціонарний професіональний театр, на неї з боку деяких "свідомих" українців з "Громади" посипались звинувачення у зраді українству. У трупі цього театру "артистка вклала не тільки частину своїх коштів; вона була одним з головних її організаторів і керівником творчої молоді" [1, 53]. Однак залишатись там після розриву стосунків з М. Садовським, якого щиро кохала до кінця своїх днів, їй було не під силу. Одному з представників "Громади" артистка дорікнула, що згадані "громадяни" "вміють тільки повторювати красиві слова: "батьківщина", "нація", "українство", але не вміють ні любити, ні шанувати своїх же українців, які все життя віддали рідній справі" [1, 53]. Хоча з того часу минуло вже більше ста років, але і гасла, і ставлення до багатьох знаних і малознаних добродійців, які поклали своє життя на олтар служіння Україні, практично не змінилось. То ж не дивно, що у хвилини розпуки, тяжких роздумів та переживань геніальна артистка не раз дорікала собі, що не перейшла на російську сцену.

Вже за часів радянської влади, коли повним ходом йшло будівництво нового пролетарського театру, один з його adeptів у статті, опублікованій в журналі "Молодняк" (1927), по суті, назвав М. Заньковецьку вкупі з М. Садовським "малоросійськими" хуторянськими халтурниками. То ж довелось Марії Костянтинівні на старості літ у листі до редакції цього журналу нагадати і про свою відмову від переходу на російську сцену, і про те, що радянська влада все ж таки удостоїла її звання народної артистки республіки, а один з театрів носить її ім'я [10, 489]. Цей факт зайвий раз свідчить, що ні жертвна праця, ні заслуги перед Україною, ні почесні звання не є панацеєю від гнівних нападів невдячних співвітчизників.

Доброчинність М. Заньковецької щодо колег та інших людей. Відомо, що М. Заньковецька завше була готова допомогти молодшим і менш досвідченим своїм колегам. Актор І. Рубчак згадує, як артистка під час перебування в Галичині "пильно стежила за роботою молодих акторів, завжди давала свої зауваження, підказувала, як краще відтворити той чи інший сценічний образ" [14, 136]. Учениця геніальної артистки Є. Хуторна зазначає: "В стосунках з людьми у Заньковецької був девіз: "Допомогти, де треба". Де горе – там вона. Вона готова була замінити рідну матір для тих, хто потребував її допомоги, теплоти. Так, одній молодій артистці, яка щойно вийшла заміж за бідного студента, Марія Костянтинівна передала "півдюжини всякої білизни", а також записку такого змісту: "В тебе матері нема, посилаю тобі придане" [19, 196]. У 1906 р. після відомих революційних подій артистка "активно допомагала збирати гроші для політичних в'язнів" [19, 196].

М. Заньковецька відзначалась неабиякою гостинністю. Придбаний разом з М. Садовським невеликий хутір, названий "Марусиним куренем", вона перетворила в місце, де "відпочивали літні товариші по сцені, гостювали родичі, друзі й знайомі" [1, 37]. Тут разом з дружиною знайшов притулок письменник і майбутній член Української Центральної Ради І. Стешенко, висланий з Києва як неблагонадійний. У її помешканні у Києві неодноразово "жили молоді актори, актриси. Вона їх годувала, напувала, навіть одягала" [19, 196]. М. Заньковецька любила людей, дружила з багатьма відомими митцями, письменниками, вченими.

Працювати з геніальною артисткою було і легко, і водночас дуже відповідально. Вона запалювала партнера своєю нестримною енергетикою. Н. Богомолець-Лазурська писала: "Так, партнери Заньковецької щасливі! Велика артистка вмiла викликати у партнера найкращий творчий стан, витягти з нього найвище, на що він здатний" [1, 34]. На підставі власного акторського досвіду можу з усією відповідальністю стверджувати, що бути на сцені добрим партнером, який не прагне перетягнути на себе "ковдру", є важливою ознакою доброчинності й талановитості актора.

Любов та повага до людей проявилася у М. Заньковецької ще змалку. Один з учнів артистки Б. Романицький писав: "Не раз згадувала вона, як їй частенько доводилось обстоювати перед своїм батьком тих чи інших селян і добиватися від нього прощення за якусь шкоду, найчастіше це був випас худоби у панському саду. Отже, коли вона була ще підлітком, до неї вже приходили селяни із своїми болями, скаргами, нестатками..." [13, 97].

Цілковито віддавши своє життя театрові, М. Заньковецька змушена була заплатити за це невлаштованістю власного родинного життя. Після розлучення з чоловіком – офіцером О. Хлистовим, артистка була піддана остракізму з боку Синоду російської православної церкви, який за вчинений гріх наклав на неї епітиму, заборонивши брати шлюб з іншим чоловіком, а рідний батько прокляв її, вигнавши з рідного дому.

Національно-громадянська позиція М. Заньковецької. Мужнім доброчинним вчинком стала доповідь М. Заньковецької, виголошена у 1898 р. на першому Всеросійському з'їзді сценічних діячів, де вона порушила низку проблем українського театру. Артистка стверджувала, що основне завдання театру полягає у тому, щоб стати народним, а для цього пропонувала зробити його загальнодоступним, тобто дешевим, і давати вистави рідною мовою [3, 147–148].

М. Заньковецька домоглася відміни заборони для українських труп виступати в межах Київського генерал-губернаторства, встановленого його очільником О. Дрентельном. Побувавши на прийомі у його наступника – генерал-губернатора О. Ігнат'єва, вона домоглася дозволу на певну кількість вистав. З біографії артистки довідуємось, що за допомогою свого брата – генерал-майора Євтихія Адасовського, наближеного до царського двору, вона добилась виставлення лише українських п'єс без показу в той же вечір російських п'єс на стільки ж актів. Допомогала М. Заньковецька долати й цензурні утиски. "Багацько п'єс українського репертуару, – зазначала артистка, – пройшли через цензуру лише завдячуючи мені" [6, 6]. М. Кропивницький, звертаючись до артистки по допомогу, жартома казав: "Ну, Марусю, "одягай мундира" та їдь поклопочи" [1, 52]. То ж "Марія Костянтинівна сміливо їхала "воювати" з царськими сатрапами. Коли вона домогалась перемоги, то вважала себе найщасливішою людиною, бо знала, що справа, якій присвятила своє життя, потрібна рідному народові, необхідна для його національного розвитку, для його духовної краси і сили" [1, 52].

У 1922 р. М. Заньковецька підписала клопотання до Київського обласного відділу Державного політичного управління УСРР, що відав питаннями державної безпеки, у справі актора Народного театру Є. Захарчука, звинуваченого у зв'язках з петлюрівською шпигунською організацією. Вона не побоялась взяти

цього актора на поруки і вже 26.01.1922 р. його було звільнено з-під варти [4, 26]. На відзнаку 40-річчя сценічної діяльності геніальної артистки згаданому театрові на початку 1923 р. було присвоєно ім'я Марії Заньковецької. Природно, що М. Заньковецька всіляко опікувалася театром, що носив її ім'я, але грати в ньому змушена була відмовитись за станом здоров'я.

Проблеми сучасного доброчинництва в Україні. Розпочавши дослідження про доброчинність М. Заньковецької, ми цілком логічно виходимо на проблему сучасного доброчинництва в Україні та глобальну проблему формування доброчинної нації. Поки що проблему формування доброчинної нації або нації доброчинців не лише не осмислено на теоретичному рівні, а й навіть не означено, а тому про практичну реалізацію цієї ідеї можна хіба що мріяти. Мова, звичайно, не про участь у різноманітних благодійних проектах та акціях, вінцем яких є всеукраїнський конкурс з відзначення найкращих благодійників, тобто не про показову доброчинність, що є характерною особливістю сучасного українства.

У галузі культури та мистецтва творче (духовне) меценатство (тобто позбавлене матеріального чинника) має стати нормою для артиста, режисера, композитора, художника, педагога та інших фахівців. Наприклад, за радянських часів широко практикувалось наставництво. Так, за кожним початкуючим актором театру закріплювався зрілий майстер, який здійснював шефство над своїм підопічним, допомагаючи йому опановувати ролі. Навіть таке "примусове" доброчинство мало певний позитивний ефект.

Після здобуття Україною державної незалежності безкорисливе наставництво як соціальний інститут практично зникло. В освіті наставництво має здебільшого формальний характер, хоча бувають й поодинокі винятки. Змодельюємо доброчинну діяльність театрального педагога, який в силу різних обставин в позаурочний час безкорисливо віддає студентам свої знання, досвід, здоров'я. Індивідуальні заняття зі студентами такий педагог проводить зазвичай не одну академічну годину, як за планом, а дві чи три, як цього вимагає рівень знань його підопічних, натомість репетиції – до півночі; безоплатно консультує всіх хто цього потребує; чимало часу (принаймні набагато більше, ніж передбачається начальним планом) витрачає на допомогу у підготовці дипломних, магістерських, дисертацій; безоплатно готує до вступу у виші абітурієнтів (це при тому, що існує ціла індустрія написання згаданих наукових праць та репетиторство, де все має свою ціну). Він безоплатно готує студентів до участі у творчих конкурсах; водить їх, нерідко за свій рахунок, на екскурсії в музеї та картинні галереї; організовує студентський театр, перетворюючи свою квартиру на костюмерну й реквізитну, здійснює оригінальні постановки, які мають успіх у глядача, і знову ж таки на безоплатній основі. Безумовно, що все це робиться за рахунок максимального ущільнення свого вільного часу, якого практично не залишається для себе та родини. Водночас педагог жодним чином не афішує свою доброчинність і не чекає за неї слів подяки. Мотивація проста – допомогти тим, хто потребує допомоги, зробити світ духовно багатшим.

Дуже важливо наголосити на недопустимості так званого інфантильного, безоглядного доброчинництва, що може, з одного боку, провокувати утриманські настрої у бенефіціара (набувача) доброчинної допомоги, а з іншого – бай-

дужість і бездіяльність державних інститутів влади. Адже значною мірою доброчинець вкладає свою працю там, де недопрацьовує держава. Тож важливою рисою доброчинця має бути чітка громадянська позиція, спрямована на критику дій влади, а у разі ігнорування нею законних вимог, зміна такої влади. Зрозуміло, що без інституалізації доброчинного руху, утворення відповідних громадських організацій вирішувати ці проблеми буде нелегко.

На темпи та характер розвитку доброчинності в Україні впливає не лише суспільно-політична та соціально-економічна криза чи тотальна корупція, а й моральна неготовність більшості громадян до доброчинності. Не чіпатимемо тут такого феномену як волонтерство, оскільки воно потребує ґрунтового наукового осмислення. Для того, щоб доброчинність стала нормою і правилом суспільного буття для кожного українця, держава має створити відповідне правове поле, насамперед ухваливши закон "Про меценатство" і надавши доброчинцям моральну підтримку. Проте годі сподіватися, що ухваливши закон чи стратегію доброчинництва нації, ми невдовзі поголовно станемо доброчинними. Такий поширений життєвий принцип українця як "моя хата скраю, я нічого не знаю", а також деякі інші негативні риси менталітету, сформованого в жорстких умовах виживання, суттєво ускладнює стратегічне завдання формування доброчинної нації. Вирішення цієї проблеми пов'язане зі зміною ментальних установок, формуванням відповідної картини світу, а тому може триватиме десятки, а то й сотні років.

Гідною відповіддю українським псевдопатріотам кінця XIX – початку XX ст. став відомий вислів мецената Є. Чикаленка про те, що любити Україну треба не лише до глибини душі, а й до глибини своєї кишені. Перефразовуючи цей афоризм з позицій сучасності, можна сказати: "Мало любити Україну до глибини її державної кишені, крадучи бюджетні кошти, задарма викачуючи з надр нафту, газ, безкарно виснажуючи чорноземи, спустошуючи і так діряві кишені своїх співвітчизників та зрідка будуючи для них на крадені гроші церкви. Україну треба любити до глибини своєї душі, безкорисливо віддаючи їй свою працю, здоров'я і навіть життя, не чекаючи за це жодних нагород ні від держави, ні від сучасників, ні від нащадків". Власне, ці слова можна вважати відповіддю сучасним українським олігархам та їхнім прихвосням, які полюбляють натягати на себе тогу благодійників.

Культивування доброчинності сприятиме поверненню до широкого вжитку такої типово української шанобливо-ввічливої форми звертання до людей як "добродію" та "добродійко", що означає "людина, яка діє добро, доброчинець" на відміну від запозиченого з польської мови звертання "пане", "пані", зі шлейфом соціального змісту. Вживання звертання "добродію", "добродійко", – це не лише ознака ввічливості, а й певне спонукання людини, своєрідне програмування її до доброчинності. Зрештою, доброта, сердечність, щирість є визначальними етнопсихологічними особливостями українського етносу. Недарма у словниковому запасі нашого народу є такі слова як добродій, добродійник, добродушний, доброзвичайний, доброзичливець, доброзичливий, добромисний, добропорядний, добросердний, добросусідський тощо. Очевидно, найважчим завданням стане формування такої риси, яка дозволить не просто співчувати чи жаліти, а радіти чужим успіхам. Однак деформації у свідомості та моральних за-

садах українців, що відбувались протягом тривалого часу, призвели до розбрату, осквернення душі, помислів, мови.

Своєрідним заповітом всім добродійцям, а також тим, хто стає на тернистий шлях добродійства, можуть слугувати слова М. Заньковецької, сказані нею за рік до своєї кончини, у листі до племінниці: "Старайся, щоб твоя совість була чиста, як крапля джерельної води, а душа твоя нехай відрізняється прямою і чисто-сердечністю [...] Будь поблажливою, прощай багато чого, уникай нахабності, щоб не принизитись. Трудись, не роби поступок лінощам [...] Пам'ятай, що життя світить недовго, воно горить і згасає, а світло душі – це зірка, що сяє вічно" [9]. Власне, йдеться про такі риси характеру людини як чиста совість, чистосердечна душа, поблажливість, вміння прощати, розуміння життя. Саме такі риси характеру мають бути притаманними людині, яка стала на шлях добродійництва.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що добродійність Марії Заньковецької обумовлена станом її душі, жертівністю, прагненням покласти свій талант на олтар служіння українському народові, взявши на себе весь тягар артистки мандрівних українських труп, здатністю відмовитись від різних спокус та привілеїв, мужністю відстоювати свою позицію, готовністю прийти на допомогу тим, хто її потребує. І сценічна, і позасценічна діяльність артистки були прикладами добродійності. Власне, добродійність Марії Заньковецької та її сподвижників – корифеїв українського театру – торувала шлях до розширення національного культурного простору, плекання національної свідомості українців, формування добродійної української нації.

На наше переконання, добродійною є нація, яка включно з усіма своїми членами пам'ятає про своє минуле та піклується про майбутнє, усвідомлює власну історичну місію та відповідальність, щохвилини сіє добро, піклується про кожного члена великої національної родини, про збереження та відновлення середовища свого проживання, прагне до світової гармонії, сповідує свої національні цінності, дбає про національний розквіт, примноження своїх культурних та духовних надбань, здатна захистити їх від зовнішніх посягань.

Література

1. Богомолець-Лазурська Н. Життя Марії Заньковецької / Н. Богомолець-Лазурська. – К. : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. – 66 с.
2. Григор'єв Г. Український театр Миколи Садовського / Григорій Григор'єв // Спогади про Миколу Садовського: зб. статей / упоряд., вступ. ст., примітки Р. Я. Пилипчука. – К. : Мистецтво. – 1981. – С. 123–141.
3. Доповідь М. К. Заньковецької й інших / М. К. Заньковецька. – К. : Мистецтво. – 1937. – С. 145–149.
4. З "Літопису життя і творчості Марії Заньковецької" // Український театр. – 1994. – № 4. – С. 26–31.
5. Заставне доручення М. Заньковецької на ім'я Г. Хоткевича. 6 жовтня 1913 р. – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, від. рукоп. фондів, ф. 62, спр. 147.
6. Коротка біографія артистки Державного народного театру Марії Костянтинівни Заньковецької // Український театр. – 1994. – № 4. – С. 4; 6.
7. Лист Г. Хоткевича до М. Заньковецької. – Державний музей театрального, музичного і кіномистецтва України (далі – ДМТМК України), від. рукоп. фондів, архів М. Заньковецької, спр. 6491.

8. Лист Г. Хоткевича до М. Заньковецької. – ДМТМК України, від. рукоп. фондів, архів М. Заньковецької, спр. 6495.
9. Лист Марії Заньковецької до Ірини Толочко. Київ, 30 червня 1933 р. / упоряд. Н. Бабанської // Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці театрознавчої комісії. Т. ССXLV. – Львів, 2003. – С. 545–546.
10. Лист Марії Заньковецької до редакції журналу "Молодняк" [Київ, вересень – жовтень 1927 р.] // Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці театрознавчої комісії. Т. ССXLV. – Львів, 2003. – С. 488–490.
11. Марія Заньковецька. Легенда української сцени / Музей Марії Заньковецької. – К. : Вид-во "Бібліотека українця", 1998. – 119 с.
12. Пилипчук Р. М. Заньковецька: підсумки і перспективи вивчення життя і творчості / Ростислав Пилипчук // Український театр. – 1994. – № 4. – С. 2–5.
13. Романицький Б. В. Про геніяльну артистку / Б. В. Романицький // Вінок спогадів про Заньковецьку. – К. : Мистецтво, 1950. – С. 91–102.
14. Рубчак І. Д. В Галичині / І. Д. Рубчак // Вінок спогадів про Заньковецьку. – К. : Мистецтво, 1950. – С. 129–137.
15. Старицька-Черняхівська Л. 25 років сценічної діяльності М. К. Заньковецької / Людмила Старицька-Черняхівська // Український театр. – 1994. – № 4. – С. 11–13.
16. Український драматичний театр : нариси історії. У 2 т. Т. 1. Дожовтневий період / І. О. Волошин [та ін.] ; Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР. – К. : Наукова думка, 1967. – 520 с.
17. Хоткевич Г. [Театр гуцульський]. – ДМТМК України, від. рукоп. фондів, архів Хоткевича Г., спр. 6081.
18. Хоткевич Г. Спогади з театральної діяльності / Г. Хоткевич // Твори. У 2 т. Т. 2. / вступ. ст. та приміт. Ф. Погребенника. – К. : Дніпро, 1966. – С. 501–578.
19. Хуторна Є. О. Сторінки минулого / Є. О. Хуторна // Вінок спогадів про Заньковецьку. – К. : Мистецтво, 1950. – С. 192–198.

References

1. Bohomolets-Lazurska N. Zhyttia Marii Zankovetskoï / N. Bohomolets-Lazurska – K. : Derzh. vyd-vo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSR, 1961. – 66 s.
2. Hryhoriev H. Ukrainskiy teatr Mykoly Sadovskoho / Hryhorii Hryhoriev // Spohady pro Mykolu Sadovskoho: zb. statei / uporiad., vstup. st., prymitky R. Ya. Pylypchuka. – K. : Mystetstvo. – 1981. – S. 123–141.
3. Dopovid M. K. Zankovetskoï y inshykh / M. K. Zankovetska. – K. : Mystetstvo. – 1937. – S. 145–149.
4. Z "Litopysu zhyttia i tvorchosti Marii Zankovetskoï" // Ukrainskiy teatr. – 1994. – № 4. – S. 26–31.
5. Zastavne doruchennia M. Zankovetskoï na imia H. Khotkevycha. 6 zhovtnia 1913 r. – Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy, vid. rukop. fondiv, f. 62, spr. 147.
6. Korotka biohrafiia artystky Derzhavnogo narodnoho teatru Marii Kostiantynivny Zankovetskoï // Ukrainskiy teatr. – 1994. – № 4. – S. 4; 6.
7. Lyst H. Khotkevycha do M. Zankovetskoï. – Derzhavnyi muzei teatralnogo, muzychnoho i kinomystetstva Ukrainy (dali – DMTMK Ukrainy), vid. rukop. fondiv, arkhiv M. Zankovetskoï, spr. 6491.
8. Lyst H. Khotkevycha do M. Zankovetskoï. – DMTMK Ukrainy, vid. rukop. fondiv, arkhiv M. Zankovetskoï, spr. 6495.
9. Lyst Marii Zankovetskoï do Iryny Tolochko. Kyiv, 30 chervnia 1933 r. / uporiad. N. Babanskoï // Zapysky naukovohto tovarystva imeni Shevchenka. Pratsi teatroznavchoï komisii. T. SXXLV. – Lviv, 2003. – S. 545–546.
10. Lyst Marii Zankovetskoï do redaktsii zhurnalnu "Molodniak" [Kyiv, veresen – zhovten 1927 r.] // Zapysky naukovohto tovarystva imeni Shevchenka. Pratsi teatroznavchoï komisii. T. SXXLV. – Lviv, 2003. – S. 488–490.

11. Mariia Zankovetska. Lehenda ukrainskoi stseny / Muzei Marii Zankovetskoi. – K. : Vyd-vo "Biblioteka ukraintsia", 1998. – 119 s.
12. Pylypchuk R. M. Zankovetska: pidsumky i perspektyvy vyvchennia zhyttia i tvorchosti / Rostyslav Pylypchuk // Ukrainskyi teatr. – 1994. – № 4. – S. 2–5.
13. Romanytskyi B. V. Pro henialnu artystku / B. V. Romanytskyi // Vinok spohadiv pro Zankovetsku. – K. : Mystetstvo, 1950. – S. 91–102.
14. Rubchak I. D. V Halychyni / I. D. Rubchak // Vinok spohadiv pro Zankovetsku. – K. : Mystetstvo, 1950. – S. 129–137.
15. Starytska-Cherniakhivska L. 25 rokiv stsenichnoi diialnosti M. K. Zankovetskoi / Liudmyla Starytska-Cherniakhivska // Ukrainskyi teatr. – 1994. – № 4. – S. 11–13.
16. Ukrainskyi dramatychnyi teatr : narysy istorii. U 2 t. T. 1. Dozhovtnevyi period / I. O. Voloshyn [ta in.] ; Instytut mystetstvoznavstva, folkloru ta etnohrafii im. M. T. Rylskoho AN URSR. – K. : Naukova dumka, 1967. – 520 s.
17. Khotkevych H. [Teatr hutsulskyi]. – DMTMK Ukrainy, vid. rukop. fondiv, arkhiv Khotkevycha H., spr. 6081.
18. Khotkevych H. Spohady z teatralnoi diialnosti / H. Khotkevych // Tvory. U 2 t. T. 2. / vstup. st. ta prymit. F. Pohrebennyka. – K. : Dnipro, 1966. – S. 501–578.
19. Khutorna Ye. O. Storinky mynuloho / Ye. O. Khutorna // Vinok spohadiv pro Zankovetsku. – K. : Mystetstvo, 1950. – S. 192–198.

УДК [792.082:316.77](477)

Велимчаниця Ольга Володимирівна,
аспірантка Інституту проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України
e-mail: olyavel@gmail.com

ДІАЛОГІЧНИЙ ТИП МИСТЕЦТВА: КОМУНІКАЦІЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ТЕАТРИ

У статті аналізується діалогічний тип мистецтва, в основі якого – залучення спільноти, обмін та комунікація. Запропоноване та обґрунтоване Г. Кестером поняття "діалогічне мистецтво" застосовується для аналізу нових форм в українському театрі, а саме документального театру. Розглянуто особливості техніки вербатім, яка дає можливість почути голоси окремих спільнот. Аналіз проекту "Щоденники Майдану" як приклад залучення спільноти до роботи над театральним проектом і використання форми діалогу та комунікації у самій постановці підтверджує "діалогічну" спрямованість документального театру та його потенціал для згуртування суспільства.

Ключові слова: діалогічне мистецтво, документальний театр, вербатім, комунікація, постдраматичний театр.

Велимчаниця Ольга Владимировна, аспирантка Института проблем современного искусства Национальной академии искусств Украины

Диалогический тип искусства: коммуникация в современном украинском театре

В статье анализируется диалогический тип искусства, в основе которого – привлечение сообщества, обмен и коммуникация. Предложенное и обоснованное Г. Кестером понятие "диалогическое искусство" применяется для анализа новых